

Alkoholilainsäädännössä on annettu Alkolle periaatteellinen yksinoikeus alkoholijuomien vähittäismyyntiin ja anniskeluun; keskiolut on poikkeuksellinen. Samalla Alkolle on annettu valta päättää anniskelun taloudellisista ehdoista luovuttaessaan anniskelun muiden toimitettavaksi. Näistä ehdoista määrätään alkoholijuomien hinnoittelulla. Hinnoittelu on alkoholilainsäädännössä säädetty Alkon hallintoneuvoston tehtäväksi. Hinnoittelu on ehkä tehokkain Alkon käytettävissä olevista alkoholipoliittisista keinoista.

Alkoholijuomien anniskelu on sidottu ravitsemisliikkeen harjoittamiseen. Vuosina 1932—68 voimassa olleen väkijuomalain (VL) 38. §:n mukaan ”väkijuomain anniskelu on luvallinen ainoastaan ravintolaliikkeen yhteydessä”. Alkoholilain (AlkoL) 39. §:n mukaan ”anniskelua saa toimittaa ainoastaan ravitsemisliikkeen yhteydessä”. Anniskelua ei siten voi Suomessa harjoittaa itsenäisenä liikealana, vaan se liittyy — eräin vähäisin poikkeuksin — ravitsemisliiketoimintaan ja sen kautta koko majoitus- ja ravitsemiselinkeinon.

Tässä kirjoituksessa käsitellään anniskeluhinnoittelun kehitystä vuodesta 1932 nykyyhetkeen saakka eli 50 vuoden ajalta.

Aloitusvaihe (1932—1943)

Väkijuomalain mukaan anniskeluhinnoittelu ja siihen liittyvä anniskelukorvauksen määrittäminen perustuivat 41. §:n 2 momentin säännökseen: ”Sellaisessa anniskelussa, kuin 1 momentissa on mainittu, myytäköön väkijuomia hallintoneuvoston vahvistamasta hinnasta, joka ei saa olla suurempi, kuin mitä väkijuoma anniskelupaikkaan toimitettuna maksaa anniskeluliikkeen harjoittajalle, lisätynä kohtuullisella korvauksella anniskelusta.”

Säännöksen mukaan hallintoneuvostolla oli oikeus ja velvollisuus vahvistaa kaikkien alkoholijuomien anniskeluhinnat. Säännökseen sisältyi hintojen suuruutta koskeva rajoitus: ostohinta + ”kohtuullinen” korvaus anniskelusta.

Korvauksen kohtuullisuuden harkinnasta ei ollut laissa eikä sen perusteluissa ohjeita. Näin ollen ratkaisulta oli hallintoneuvostolla. Samoin hallintoneuvoston päätettävissä oli, mihin hintaan alkoholijuomat toimitettiin anniskeluliikkeille.

Näistä kahdesta asiasta syntyi jo ensimmäisen korvauspäätöksen valmisteluvaiheessa vilkasta keskustelua Alkossa sekä Alkon ja ravintoloitsijoiden kesken. Maaliskuussa 1932 ravintoloitsijaliitto ehdotti Alkolle, että anniskelukorvaus määrättäisiin prosenttina ostohinnasta, ja esitti seuraavia prosentteja: I luokka 100 %, II luokka 75 % ja III luokka 50 %. Samalla ehdotettiin toisena vaihtoehtona enimmäishintajärjestelmää (100 %:n korvaus ostohinnasta laskettuna).

Alkossa oli suunniteltu neljää hintaluokkaa ja anniskelukorvausta ravintoloitsijoiden esittämien prosenttien mukaan. Viime vaiheessa siirryttiin kolmeen hintaluokkaan ja määrättiin korvausprosentteiksi I hintaluokassa noin 60 %, II luokassa noin 45 % ja III luokassa noin 30 % ostohinnasta.

Alkoholijuomien ostohinnoista ravintoloitsijayhdistys lähetti Alkolle 13. 9. 1932 kirjeen, jossa todettiin mm., ”että kohtuullinen kulutuslennus pitäisi voida myöntää tämän alan elinkeinonharjoittajille”, ”että kaiken liiketavan mukaisesti on suuremmalle kuluttajalle myönnettävä hyvitys” ja ”että myös muissa maissa myönnetään tämän alan elinkeinonharjoittajille sellainen hyvitys”. Ehdotus ei kuitenkaan johtanut tukkualennusjärjestelmään, vaan juomat luovutettiin ravintoloille vähittäismyyntihintaan.

Anniskelukorvausjärjestelmää, joka vuonna 1932 syntyi, voidaan luonnehtia seuraavilla tunnusomaisilla piirteillä:

1. Korvauksen suuruus tehtiin luokittelulla riippuvaiseksi ravintolan tasosta ja kustannuksista.

2. Korvaus määrättiin prosenttisesti samaksi kaikista alkoholijuomista samassa hintaluokassa.

3. Korvauksen markkamäärä annosta kohden tuli riippuvaiseksi alkoholijuoman vähittäismyyntihinnasta.

4. Ravintolan saaman korvauksen kokonaismäärä tuli suoraan riippuvaiseksi anniskelumyynnin kokonaisarvosta.

Keväällä 1932 kovassa kiireessä luotu järjestelmä säilyi sellaisenaan vuoteen 1943 saakka. Toisen maailmansodan syttyminen pakotti Alkon tarkistamaan alkoholijuomien vähittäismyyntihintoja 7. 9. 1939, ja uudet hinnat tulivat voimaan seuraavana päivänä. Samassa yhteydessä päätettiin, että viinan ja oluen markkamääräinen korvaus pysytetään ennallaan ja muiden juomien korvausprosentteja alennetaan. Uudet prosentit olivat I hintaluokassa 50 %, II luokassa 35 % ja III luokassa 25 %. Vähittäismyyntihintojen suuren — noin 50 %:n — korotuksen seurauksena korvauksen markkamäärät kuitenkin kohosivat tuntuvasti. Kun hinnankorotukset muodostuivat sota-aikana jokavuotiseksi, tarkistettiin anniskelukorvausprosentteja useaan kertaan alaspäin. Alimmillaan ne olivat ajanjaksona 1. 10. 1942—1. 6. 1943 I luokassa 24 %, II luokassa 17 % ja III luokassa 13 % ostohinnasta. Tarjoiluhenkilökunnan palkkaustavan erot (palveluraha yleisöltä tai kiinteä palkka ravintoloitsijalta) johtivat siihen, että korvausprosentit ryhdyttiin 1. 5. 1942 lähtien määräämään kummallekin palkkausryhmälle erikseen.

Ruokaprosenttijärjestelmä (1943—1954)

Kun anniskelukorvaus oli täysin riippuvainen anniskelumyynnin raha-arvosta, todettiin, että ravintolat saattoivat kasvattaa bruttovoittoaan lisäämällä yksipuolisesti alkoholijuomien anniskelua. Samanaikaisesti voitiin ravintolan ruokatarjoilupuoli joissakin tapauksissa miltei kokonaan laiminlyödä. Osa-

syynä tähän oli se, että kansanhuoltoministeriö ei ollut suostunut ruoan hintojen korotuksiin. Ruoan tarjoilusta luopuminen oli sekä väkijuomalain noudattamisen että alkoholi-politiikan tavoitteiden kannalta arveluttavaa.

Suoritetuissa tutkimuksissa oli toisaalta todettu, että 1. 10. 1942 tapahtuneen korvausprosenttien alentamisen jälkeen suurin osa ravintoloista oli tuottanut tappiota. Korvauskysymystä selvitetty komitea ei kuitenkaan pitänyt mahdollisena korottaa kaikkien ravintoloiden anniskelukorvausta vaan katsoi, että korotus olisi sidottava ruoan tarjoilun osuuteen ravintoloiden liikevaihdosta.

Tilanteen korjaamiseksi laadittiin ns. ruokaprosenttijärjestelmä, joka hallintoneuvoston vahvistamana tuli voimaan 1. 6. 1943. Järjestelmän mukaan oli täyden anniskelukorvauksen saamisen ehtona se, että ravintolan ruoan ja muun vaihdon tilien yhteissumman suhteellinen osuus kokonaismyynnistä ylitti asetetut vähimmäisrajat (A-ravintoloissa 33 %, B- ja C-ravintoloissa 25 %). Mikäli jonkin ravintolan ”ruokaprosentti” jäi alle tavoitearajan, vähennettiin sen anniskelukorvausta vastaavasti. Samassa yhteydessä lisättiin hintaluokkien lukumäärää yhdellä muodostamalla valiohotelliluokka (sittemmin valioluokka). Myöhemmin luokitusta laajennettiin vielä yhdellä, IV hintaluokalla, 1. 1. 1951 lähtien.

Kun ruokaprosenttijärjestelmä olojen muuttuessa vähitellen menetti merkityksensä ja kun se oli alun perinkin tarkoitettu väliaikaiseksi, hallintoneuvosto lakkautti järjestelmän 1. 1. 1955 alkaen. Sen jälkeen ei ravintoloiden ruoan myynnin ja anniskelun suhteella enää ollut vaikutusta anniskelukorvauksen suuruuteen, vaikka tätä suhdetta seurattiin jatkuvasti siinä tarkoituksessa, ettei tapahtuisi poikkeamisia väkijuomalain 38. §:n säännöksestä (anniskelu on luvallinen vain ravintolaliikkeen yhteydessä).

Pennimääräisen korvauksen tasoitusta vuodesta 1955

Ryhdyin valmistelemaan anniskelukorvausratkaisuja 1. 6. 1951. Ruokaprosenttijärjestelmä toimi epätydyttävästi, ja se kumottiin vuoden 1954 lopussa. Yksioikoinen prosentti-

nen korvaus taas ohjasi anniskelua kalliimpiin juomiin, jotka yleensä olivat väkeviä ja ulkomaisia. Nämä olivat lähtökohdat, kun anniskelukorvauksen pennimääriä vuonna 1955 lähdettiin tasoittamaan eri juomien kesken.

Uudessa ajattelussa asetettiin tavoitteeksi mm., että korvaus vastaisi entistä paremmin anniskeluun liittyviä kustannuksia, että korvausjärjestelmällä voitaisiin edistää kulutuksen siirtymistä väkevista mietoihin juomiin ja että kotimaiset juomat eivät olisi korvauksen suhteen huonommassa asemassa kuin ulkomaiset.

Ensimmäinen askel otettiin 1. 8. 1955, jolloin hinnanmuutoksen yhteydessä korotettiin mietojen viinien ja long drink -juomien anniskelukorvausprosentteja 8 prosenttiyksiköllä muiden juomaryhmien korvausprosenttien jäädessä ennalleen. Samalla pienennettiin laseittain anniskeluun liittyviä ns. mittahäviönkorvauksia.

Seuraavassa järjestelyssä 1. 7. 1957 muodostettiin kolmas — alin — korvausryhmä, johon sijoitettiin mallasjuomat ja tavallisimmat grogijuomat. Ero keskimmäiseen eli muiden väkevien juomien ja väkevien viinien ryhmään oli 2 prosenttiyksikköä ja ylimpään ryhmään jo 10 prosenttiyksikköä. Esim. valioluokan korvausprosentit olivat tällöin 38 %, 40 % ja 48 % ostohinnasta. Vuonna 1959 siirryttiin neljään juomaryhmään ja kokonaisero oli vennyt jo 14 prosenttiyksiköksi.

Alimmissa ryhmissä olivat alkoholivaltaisten ravintoloiden juomat ja ylimmissä ruoka-paikkojen juomat. Tässä vaiheessa alkoi myös samaan ryhmään kuuluvien juomien markkamääräisen korvauksen tasoittaminen siten, että tavallinen olut (III-olut) sijoitettiin 4 prosenttiyksikköä korkeampaan korvausryhmään kuin A-olut.

Uudistustyö jatkui vähäisin askelin jokaisen hinnanmuutoksen yhteydessä, niin että viimeisessä väkijuomalain nojalla tehdyssä korvausratkaisussa 1. 3. 1968 oli 16 juomaryhmää, joilla kaikilla oli erisuuruinen korvausprosentti. Mieto juoma ei ollut korvauksen suhteen enää ainakaan huomattavasti huonommassa asemassa kuin väkevä eikä kotimainen juoma huonommassa kuin ulkomainen. Näin oli 13 vuodessa edetty tilanteeseen, joka muodosti erinomaisen lähtökohdan siir-

ryttäessä uuden lainsäädännön edellyttämiin korvausjärjestelyihin.

Siirtyminen minimi—maksimihinnoitteluun 1. 1. 1969

Vuoden 1969 alussa voimaan tulleiden alkoholilain (AlkoL) ja keskiolutlain (OlutL) mukaan alkoholijuomien ravintolahinnoittelu kuuluu edelleen Alkon hallintoneuvoston tehtäviin. AlkoL:n 11. §:n 1 momentin 6 kohdan mukaan hallintoneuvoston tehtävänä on ”määrätä alkoholijuomien anniskelusta tulevan korvauksen suuruus tai sen määräytymisperusteet”. Lisäksi korvausta määrittäessä on 5. §:n mukaisesti ”pyrittävä siihen, että alkoholista aiheutuvat haitat ja vauriot muodostuvat mahdollisimman vähäisiksi”.

OlutL:n 31. §:n mukaan keskioluen anniskeluhinnan tai sen määräytymisperusteet vahvistaa Alkon hallintoneuvosto. Tässäkin tehtävässä on otettava huomioon AlkoL:n 5. §:n sisältämä yleisperiaate, joka on otettu OlutL:n 4. §:ään.

Uuden lainsäädännön tullessa voimaan 1. 1. 1969 maassamme oli voimassa hintasulku, jonka takia alkoholijuomien vähittäismyynti- ja anniskeluhinnat oli pidettävä ennallaan. Seurauksena oli tunnettu hyppäyksenomainen kasvu alkoholin kulutuksessa. Ainoastaan uusi tuote, keskiolut, voitiin hinnoitella vapaasti, mutta senkin osalta jouduttiin rajoittavana tekijänä ottamaan huomioon A-oluen hintataso.

Keskioluen anniskelussa astuttiin ensimmäinen askel kohti minimi—maksimihinnoittelua. Anniskelukorvauksen enimmäismäärä vahvistettiin nyt pennimääräisenä hintaluokittain samansuuruiseksi kuin A-oluen kiinteä korvaus (valio 61 penniä, I 54 penniä ja II 47 penniä) ja vähimmäismäärä samaksi kuin vähittäismyyntipalkkio (15 penniä). Myös keskiolutkahviloille vahvistettiin vastaavasti minimi—maksimihinnat siten, että hotellit, motellit ja I luokan ravitsemisliikkeet saivat saman enimmäispalkkion kuin III hintaluokan anniskeluravintolat (40 penniä/pullo) ja muut keskioluen anniskelupaikat saman kuin IV hintaluokan anniskeluravintolat (33 penniä/pullo).

Vasta vuoden 1970 alusta lähtien päästiin

tekemään suurehko korvausjärjestely anniskeluravintoloiden osalta. Järjestelyä auttoi osaltaan se, että väkevien juomien ja väkevien viinien perusannosta pienennettiin 5 cl:sta 4 cl:aan ja mietojen viinien 10 cl:sta 8 cl:aan.

Korvaus määrättiin nyt pennimääräisenä hintaluokka- ja juomakohtaisesti. Monissa pienryhmissä (esim. votka, kolmen tähden konjakki jne.) voitiin korvaus määrätä kotimaisesta juomasta pennimäärältään samaksi kuin ulkomaisesta ja suurimpia eroja kyettiin tuntuvasti tasoittamaan. Tavoitteena oli asettaa kotimaiset juomat ja pullotteet samaan asemaan ulkomaisten pullotteiden kanssa.

Oluen osalta siirryttiin täysin minimi—maksimihinnoitteluun. Enimmäiskorvaus määrättiin pennimäärältään samaksi pulloa kohden kaikissa olutlajeissa (valio, I ja II hintaluokassa 1,45 mk sekä III ja IV hintaluokassa 0,65 mk). Keskiolutkahviloiden enimmäispalkkio korotettiin ylemmässä ryhmässä 0,65 markaksi pullolta ja alemmassa 0,37 markaksi pullolta.

Hinnoittelukokeiluun 1. 1. 1971

Pennimääräisten anniskelukorvausten lajikohtaisia eroja supistettiin edelleen 1. 1. 1971 lähtien. Samalla siirryttiin keskiolutkahviloiden luokittelussa kahdesta ryhmästä yhteen ja vahvistettiin yksi, kaikkia koskeva enimmäispalkkio (65 penniä/pullo).

Vuoden 1971 alussa aloitettiin Hämeen läänin anniskeluravintoloissa kaikkien juomien minimi—maksimihinnoittelua koskeva kokeilu. Hämeen lääni valittiin kokeilualueeksi sillä perusteella, että sen ravintolavalikoima oli riittävän edustava koko maata ajatellen ja että kokeilu haluttiin suorittaa tarkoin rajatulla suppealla alueella.

Kokeilun päätavoitteena oli selvittää minimi—maksimihinnoittelun käyttökelpoisuus väkevien juomien ja viinien osalta; oluessahan se oli ollut jo vuoden käytössä. Tavoitteena oli myös vaikuttaa eri juomien kulutussuhteisiin mietojen juomien eduksi sekä toisaalta alentaa virvoitusjuomien hintoja ja jarruttaa ruoan hintojen nousua. Uuden joustavan hinnoittelujärjestelmän tarkoituksena oli myös vähentää Alkon hinnoitteluvastuuta ja jättää hinnoittelun hienosäätö ravintoloiden itsensä

tehtäväksi.

Ravintolat jaettiin kahteen hintaryhmään (ylempi = valio, I ja II sekä alempi = III ja IV). Eri juomien hintasuhteet määräytyivät kullekin juomalle annetun hintaindeksin perusteella. Perusjuomana oli pullo keskiolutta, jonka indeksi oli 100; A-oluen indeksi pulloa kohden oli 150 ja Dry Vodkan 4 cl:n annoksesta 230. Ravintola valitsi oman hintatasonsa keskiolutpullon hinnan perusteella.

Hämeen läänin kokeilutulokset olivat suurelta osin myönteisiä. Uusi hinnoittelujärjestelmä hillitsi alkoholin kulutuksen kasvua ja suosi mietoja juomia sekä alkoholitonta myyntiä. Alkoholijuomien hintatason noustessa tuntuvasti enemmän kuin muualla maassa ruoan ja kahvin hintatason nousu jäi selvästi pienemmäksi kuin muualla. Virvoitusjuomien hintataso muodostui Hämeen läänissä neljänneksen matalammaksi kuin muualla. Samalla uusi järjestelmä teki hinnoittelun joustavaksi ja antoi ravintoloitsijoille mahdollisuuksia toiminnan ja palvelujen monipuolistamiseen. Kielteisinä puolina koettiin ravintoloiden jakaminen vain kahteen hintaryhmään ja juomien hinnoittelu indeksejä käyttäen. Viimeksi mainittu järjestelmä romutti osittain 1960-luvun aikana saavutetut tulokset, joihin oli päästy anniskelukorvauksen pennimäärien tasoittamisessa eri juomien kesken.

Nämä kokemukset otettiin huomioon, kun 1. 4. 1973 siirryttiin koko maassa kokeilemaan joustavampaa hinnoittelujärjestelmää. Ravintolat jaettiin nyt kolmeen hintaryhmään (erityis = valio, ylempi = I ja II, alempi = III ja IV). Indeksijärjestelmästä johtuvia korvause-roja pienennettiin ja hintojen enimmäisrajoja alennettiin huomattavasti.

Nykyiseen hinnoittelujärjestelmään 1. 1. 1975

Koko maassa suoritettua hinnoittelukokeilua seurattiin Alkossa tiiviisti ja asiasta laadittiin laajahkoja selvityksiä. Kokemukset olivat pääosiltaan myönteisiä. Eri juomien hintasuhteet olivat kuitenkin sikäli vinoutuneet, että kotimaiset valmisteet ja pullotteet olivat uudelleen joutuneet anniskelukorvauksen suhteen huonompaan asemaan kuin kalhimmat ulkomaiset pullotteet.

Näiden vinoutumien korjaamiseksi ehdotin keväällä 1974 uutta hinnoittelujärjestelmää, joka perinpohjaisen valmistelun jälkeen tuli voimaan 1. 1. 1975. Uudessa järjestelmässä korvaus on kaksiosainen: osa 1 on 10 % ostohinnasta ja osa 2 on valinnanvarainen pennimäärä perusannosta kohden. Kummallakin osalla on omat tehtävänsä.

Prosenttinen osa kattaa erihintaisten juomien arvoon perustuvien kustannusten eron. Kustannuserot muodostuvat mm. juomiin si-
dotun pääoman korosta, kuljetusvakuutuksista, varastossa olevien juomien palo- ja murto-
vakuutuksista, anniskelukorvauksen liike-
vaihtoverosta sekä tarjoilupalkkion perusteella maksettavasta liikevaihtoverosta ja sosiaalikululuista.

Valinnanvarainen osa (osa 2) kattaa juomien määrään liittyvät kustannukset, kuten kuljetuksen, varastoinnin, varastokirjanpidon, jäähdyttämisen, mittaamisen, laskutuksen, lasiston yms. kustannukset. Samalla tämä osa kattaa ravintolan palveluihin ja suoritteisiin (mm. anniskeluhuoneistoon, kalustoon, lämmitykseen, valaistukseen, hallintoon ja kiinteäpalkkaiseen henkilökuntaan) liittyvät yhteiskustannukset anniskelumyynnin osalta.

Valinnanvaraisen osan suuruutta voidaan hienosäätää hintaryhmä-, juoma- tai juomaryhmäkohtaisesti toisaalta kustannusten mukaan ja toisaalta alkoholipoliittisin perustein. Osa 2:n enimmäisarvot vahvistettiin hintaryhmittäin seuraaviksi: alempi 1,55 mk, ylempi 2,20 mk ja erityis 3,30 mk. Osa 2 määrättiin täysimääräiseksi kaikkien väkevien juomien osalta 4 cl:n annosta kohden eli sen kertoimeksi tuli 1,00, väkevien viinien 4 cl:n ja mietojen viinien 8 cl:n annoksen kertoimeksi tuli 0,50 sekä oluen, siiderin ja long drink -juomien 1/3 litran pullon kertoimeksi tuli 0,75.

Tämä merkitsi sitä, että miedot juomat tehtiin asiakkaalle edullisemmiksi kuin väkevät. Muuten alkoholijuomia käyttävät asiakkaat osallistuivat ravintolapalvelujen käyttöä vastaavasti ravintolan kustannuksiin. Ravintoloitsijan kannalta kotimaisten halpojen juomien anniskelu tuli yhtä edulliseksi kuin kalliiden ulkomaisten, joten kotimaisten juomien syrjimiseen ei ollut enää perusteltua syytä. Hintaerot ovat tuntuvasti pienentyneet, millä on merkitystä myös prosenttipalkkaisen tar-

joilijan kannalta.

Pääosa ravintoloista osallistui hinnoittelukokeiluun, ja niissä uusi järjestelmä lähti liikkeelle minimi—maksimijärjestelmänä. Kiinteitä anniskeluhintoja käyttäville ravintoloille valmistettiin hinnastot hallintoneuvoston vahvistamien osa 2:n arvojen perusteella. Vuonna 1976 katsottiin hinnoittelukokeilu päättyneeksi ja kaikissa ravintoloissa siirryttiin käyttämään minimi—maksimihinnoittelua.

Järjestelmään on kuluneiden seitsemän vuoden aikana tehty vain vähäisiä tarkistuksia. Mietojen viinien perusannoksen muuttaminen 1. 1. 1980 lähtien 12 cl:ksi johti valinnanvaraisen osan kertoimen muuttamiseen 0,50:stä 0,60:een 8 cl:n laskenta-annosta kohden. Karahvivienien kertoimeksi on vastavasti vahvistettu 0,70. Oluen, siiderin ja long drink -juomien kerroin on noussut mm. laitekustannusten kohoamisen takia 0,75:stä 0,82:een 1/3 litraa kohden.

Ravintoloiden kustannusten kohoamista on katettu pääasiallisesti valinnanvaraisen korvausosan pennimääräisillä korotuksilla. Tämän korvausosan enimmäismäärät ovat 1. 2. 1982 lähtien seuraavat: erityishintaryhmä 7,50 mk, ylempi hintaryhmä 4,40 mk, perushintaryhmän pöytäntarjoilu 3,50 mk ja itsepalvelu 2,50 mk. Perushintaryhmässä on pöytäntarjoilun ja itsepalvelun korvausta eritytetty viime vuosina osittain kustannuserojen ja osittain anniskelupoliittisten ja työllisyysnäkökohtien perusteella.

Nykyistä järjestelmää voidaan kuvata seuraavilla piirteillä (verrattuna 1930-luvun prosenttiseen järjestelmään):

1. Korvauksen suuruus on edelleen riippuvainen ravintolan tasosta ja kustannuksista.
2. Korvauksen prosenttinen taso vaihtelee huomattavasti eri juomien kesken myös samassa hintaryhmässä.
3. Korvauksen markkamäärä annosta kohden on vain pieneltä osin (1/10) riippuvainen alkoholijuoman vähittäismyyntihinnasta.
4. Ravintolan saaman anniskelukorvauksen kokonaismäärän riippuvuus anniskelumyynnin kokonaisarvosta on selvästi vähentynyt.
5. Korvauksen riippuvuus suoritelmäärästä on lisääntynyt.

Anniskeluhinnoittelun päätavoite on alkoholipoliittinen. Näin on ollut alusta lähtien, vaikka väkijuomalaissa ei ollut nimenomaan hinnoittelun kohdalla viittausta lainsäädännön periaatepykälään kuten alkoholilaissa. Miten anniskeluhinnoittelulla toteutetaan alkoholipolitiikkaa?

Anniskelukorvauksen määrittely nykyisen alkoholijärjestelmän alkuvaiheessa perustui lähinnä keskusteluun ravintolaelinkeinon ja Alkon kesken. Ravintolaelinkeino lähti ulkomaisista esimerkeistä, ja Alkon piirissä pohdiskeltiin, miten korvaus mahdollisimman tarkoin vastaisi anniskelun aiheuttamia kustannuksia. Ensimmäiset ratkaisut perustuivat jonkinlaiseen kompromissiin näiden näkökantojen välillä.

Pohdiskelu jatkui parina ensimmäisenä vuosikymmenenä myös julkisuudessa, lähinnä Alkoholiliikkeen Aikakauskirjan sivuilla. Sen tuloksena yhtenä tavoitteena nähtiin anniskelukorvauksen kasvun ehkäiseminen silloin, kun ravintolan toiminta suuntautui liian yksipuolisesti anniskeluun. Tältä pohjalta syntyi vuonna 1943 ns. ruokaprosenttijärjestelmä, joka rajoitti anniskelukorvausta niukasti ruokaa myyvissä paikoissa.

Keskustelussa oli jatkuvasti esillä myös ns. kiinteä anniskelukorvaus, joka ei olisi ollut riippuvainen anniskelumäärästä. Sen keskeisenä ajatuksena oli, että anniskelukorvaus ei saa tuottaa lisätuloa yli kiinteään korvausmäärän eikä siten houkutella lisäämään anniskelumäärää. Kiinteätä korvausta ei koskaan kehitetty.

Kun ruokaprosenttijärjestelmä oli kumottu, etualalle nousi alkoholipoliittinen kulutuksen ohjaustavoite: väkevästä mietoihin juomiin. Tämä alkoi juomakohtaisten korvausjärjestelyjen merkeissä, mutta laajeni pian koskemaan koko elinkeinon kapasiteetin kasvun ohjaamista anniskelupoliittisesti toivottujen liikkeiden suuntaan.

Näkyvimmat ohjaustoimenpiteet koskivat 1960-luvun alussa olutravintoloita ja maaseudun anniskeluravintoloita. Olutravintolako-
keilun avulla hankittiin selvitystä olutravintoloiden taloudellisista toimintaedellytyksis-

tä. Perimmäisenä pyrkimyksenä oli ohjata kulutusta väkevästä juomista olueen. Samalla pyrittiin tervehdyttämään maaseudun alkoholioloja.

Tämä merkitsi samalla uutta ajattelutapaa. Ravintolan kustannukset alettiin käsittää kokonaisuutena, josta osa katettiin anniskelukorvauksella ja osa muiden myyntituotteiden myyntikatteella. Jos anniskelukorvaus oli liian pieni, jouduttiin erotus keräämään ruoan ja virvokkeiden hintojen korotuksilla. Ruoan ja virvokkeiden hintojen nousun jarruttamiseksi ja siten niiden menekin edistämiseksi nostettiin 1955—1970 anniskelukorvausta muutaman kerran tarkoituksellisesti kustannusten nousua enemmän. Tämä tavoite huipentui hinnoittelukokeilun yhteydessä 1. 1. 1971 Hämeen läänissä ja 1. 4. 1973 koko maassa. Anniskelukorvauksen huomattavan kohonamisen ehdoksi asetettiin nimenomaan se, että virvokkeiden hintoja alennetaan ja ruoan hintataso pidetään ennallaan. Näin anniskelukorvauksen avulla on pyritty edistämään alkoholitonta myyntiä.

Alkon tehtävä ja toimintalinja -muistiossa 20. 9. 1978 on anniskeluhinnoittelua koskevista tavoitteista esitetty mm. seuraavaa: "Alko ohjaa alkoholijuomien kulutusta lähinnä alkoholijuomien tarjonnan ja hintojen säätelyllä ... Mietojen juomien osuutta alkoholikulutuksen rakenteessa on, taloudellisten mahdollisuuksien puitteissa, pyrittävä tarjonta- ja hintajärjestelyjen avulla kasvattamaan ... Anniskeluravintoloiden ja -kahviloiden edellytykset alkoholihaittoja rajoittavan tapa- ja alkoholikulttuurin kehittämiseen on pyrittävä turvaamaan ... Alkoholijuomien hintoja pyritään asteittain kohottamaan suhteessa muiden hyödykkeiden hintoihin ... Alko määrää enimmäisanniskelukorvaukset hintaryhmien rajoissa silmälläpitäen erityisesti sitä, että alkoholin osuus ravintoloiden kokonaisliik-
vaihdesta ei kasvaisi."

Yleisarvointina voitaneen todeta, että Alkon alkoholipoliittiset tavoitteet ovat anniskelussa suurelta osin toteutuneet:

— Anniskelukulutuksen vuotuinen määrä on pysynyt kahdeksan vuotta suunnilleen ennallaan.

— Mietojen juomien osuus on noussut koko anniskelussa yli 70 %:n; AlkoL:n alaisessa

anniskelussa se on noin 2/3.

— Ravintolakapasiteetti on 35 vuodessa lähes nelinkertaistunut, ja sen edellytykset alkoholihaittoja rajoittavan tapa- ja alkoholi-kulttuurin kehittämiseen ovat parantuneet.

— Anniskelun reaalin hintataso on pysynyt pitkän ajanjakson keskiarvon tasolla, vaikka vähittäismyynnin reaalihintaa on jäänyt jälkeen.

— Alkoholin osuus ravintoloiden kokonaisliikevaihdosta ei ole noussut; se on pysynyt pitkään 57—58 %:n tasolla.

— Anniskelun aiheuttamat haittavaikutukset ovat olleet kulutusosuuteen nähden suhteellisen vähäisiä.

Ravintolaelinkeinon kannalta anniskelukorvauskysymykseen liittyy myös elinkeinopoliittisia tavoitteita. Niiden toteutuminen tai toteutumattomuus käy parhaiten ilmi elinkeinon omista kannanotoista. Elinkeinon keskeisen yhteenliittymän Hotelli- ja ravintolaneuvosto r.y:n 30-vuotiskertomuksessa 1946—1976 todetaan mm. seuraavaa:

”Valtionmonopolista johtuen maamme ravintolalaitos on monessa suhteessa erikois asemassa ns. vapaisiin alkoholimaihin verrattuna. Oy Alko Ab:n määrätessä alkoholin osto- ja anniskeluhinnat eli samalla myös ravintoloitsijalle tulevan anniskelukorvauksen suuruuden elinkeino on tosiasiallisesti ollut vuodesta 1932 lähtien noin 50-prosenttisesti pysyvän hintasäännöstelyn alaisena, mikä luonnollisesti on ratkaisevasti vaikuttanut sen hinnoittelutoimen rakenteeseen. Tähän järjestelmään on neuvosto hakenut keskeytyksestä parannusta, koska epäsuhta alhaisten korvausten ja anniskelusta aiheutuvien kustannusten välillä on ollut räikeä. Ratkaisu on kuitenkin ollut vaikea, koska Alko on ollut alkoholilainsäädännön ja poliittisten päätöksentekijäin sitoma. Anniskelukorvauksiin saatiin tosin neuvoston jatkuvista esityksistä johtuen vuosien mittaan erisuuruisia korotuksia, mutta itse perusvirheeseen ei voitu käydä käsiksi ennen vuonna 1969 voimaan tulleen uuden alkoholilainsäädännön avaamia mahdollisuuksia. Silloin aloitettiin Hämeen läänissä kokeilla uutta anniskeluhinnoittelujärjestelmää, mikä salli tietyn liikkuma-alan järjestelmän puitteissa. Kun siitä saadut kokemukset olivat periaatteessa olleet rohkaisevia,

Alko jatkoi yhteistoiminnassa neuvoston kanssa järjestelmän kehittämistä vaihteittain niin, että vuoden 1976 alusta voitiin koko maassa siirtyä uuteen hinnoittelujärjestelmään.”

Anniskelukorvauskysymyksen käytännön ongelmia

Anniskelukorvaus kattaa tietyn osan ravintolan kustannuksista. Periaatteessa korvauksen pitäisi seurata myös ajallisesti kustannusten tai ainakin tärkeimpien kustannuserien muutoksia. Tällaisen periaatteen noudattaminen merkitsisi ehkä useita korvausjärjestelyjä vuosittain niistä aiheutuvine toistuvine anniskeluhintojen muutoksineen. Näiden välttämiseksi omaksuttiin korvausjärjestelyihin 1960-luvun alussa ns. kalenterivuosisperiaate, jonka mukaan anniskelukorvauksen lisäykset pyritään kalenterivuositain tasapainottamaan arvioitujen kustannusten nousujen kanssa, vaikka ne toteutuisivat eri ajankohtina.

Anniskelukorvausta on elinkeinon monimuotoisuuden vuoksi mahdotonta määrätä erikseen kullekin ravintolalle sen kustannustason mukaisesti. Uuden joustavan hinnoittelujärjestelmän yhtenä käytännön tavoitteena on juuri se, että Alko vahvistaa hintaryhmä- ja juomaryhmäkohtaisesti anniskelukorvauksen vaihtelurajat, joiden mukaisesti ravintolat itse suorittavat hienosäädön oman kustannustasonsa ja myynnin määrän perusteella. Valitettavasti tämä hienosäätö on elinkeinon kannattavuusongelmien vuoksi jäänyt käytännössä varsin vähäiseksi. Tämän seurauksena myös kannattavuuserot eri yksikköjen välillä muodostuvat varsin suuriksi ja aiheuttavat erilaisia näkemyksiä alan taloudellisesta kehityksestä.

Anniskelukorvauksen määrääminen osittain pennimääräisenä edellyttää jatkuvaa päätöksentekoa Alkon hallintoneuvostolta. Jos korvaus olisi prosenttinen, korvauksen pennimäärä kasvaisi automaattisesti vähittäismyyntihintojen muutosten tahdissa. Tällainen automatiikka ei kuitenkaan ottaisi huomioon kustannusten nousun rytmiiä. Automatiikka ei myöskään takaisi kustannusten määrällisten muutosten huomioon ottamista. Jos vähittäismyynnin reaalihintataso jäisi jäl-

keen yleisestä hintakehityksestä — kuten viime vuosina on ollut asianlaita, ei myöskään korvauksen taso pysyisi kustannusten nousun tahdissa. Juoman arvosta riippuva prosenttinen korvaus asettaisi eri juomat korvauksen suhteen eriarvoiseen asemaan, mistä nykyisessä järjestelmässä on päästy eroon.

Viiden vuosikymmenen ajan on ravintola-elinkeinon ja Alkon kesken ollut keskustelua ns. tukkualennuksista. Varsinaisiin tukkualennuksiin Alko ei ole suostunut. Alkon ryhdyttyä vuonna 1975 toteuttamaan vähittäismyyntihintapäätökset päivän varoitusajalla on anniskeluhintoja jouduttu teknisistä syistä nostamaan väkevien juomien ja viinien osalta vasta noin kuukautta myöhemmin. Tätä viivettä on sittemmin käytetty myös taloudellisenä elvytyskeinona. Pisimmillään se oli vuonna 1979, yli 9 kuukautta. Tukkualennuskysymys ei ole yksipuolisesti alkoholijuomia suosivana saavuttanut vastakaikua Alkossa.

Suurimpana ongelmana anniskelun piirissä on pysynyt ruoan myynnin edistäminen. Anniskelukorvauksella on voitu jossakin määrin tukea ns. karahviiniravintoloiden ruoan myyntiä. Jos ruokapaikan anniskelumyynti on vähäinen, ei korvauksen lisääminen tuota tarvittavaa lisätuloa. Asiaa voidaan hiukan korjata hintajärjestelyin. Keskiolutkahviloiden osalta on niille paikoille, joissa oluen anniskelu on sidottu ruokaan, annettu korkeampi pennimääräinen palkkio kuin muille (1. 1. 1982 lähtien 2,18 mk pullolta, muilla 1,68 mk pullolta).

Asiakkaiden Alkolle osoittamat valitukset ovat yleensä koskeneet alkoholittomien juomien hinnoittelua ravintoloissa. AlkoL:n 46. §:n mukaan ”anniskelupaikassa tulee olla kohtuullisesta hinnasta saatavana myös riittävä valikoima alkoholittomia juomia”. Vastaava säännös on keskiolutlaissa. Näiden säännösten nojalla Alko on määrännyt alkoholittomille juomille, ts. virvoitusjuomille, mehuille ja vastaaville sekä ns. alkoholittomille viineille hintaryhmittäin enimmäishinnat. Tämä alue ei ole ongelmaton, mutta hintarajoilla on kyetty hiukan rajoittamaan hintojen nousua ja siten edistämään alkoholiton myyntiä. Viimeksi tällainen rajoitus tuli voimaan 1. 1. 1982.

Lopputoteamuksia

Alkoholilainsäädäntö edellyttää, että Alko hoitaa anniskeluhinnoittelun itsenäisesti, ”virran puolesta”. Hinnoittelupäätösten valmistelua varten Alko seuraa itse laajalti ravintoloita ja selvittelee alan kannattavuutta. Samalla pidetään yhteyttä ravintolaelinkeinon keskeisiin järjestöihin, ravintola-alan taloudelliseen tutkimuselimeen ja yrittäjäpiireihin, ennen kaikkea Alkolle kokemuksia hankkiviin tytäryhtiöihin. Ratkaisut muotoutuvat kulloinkin lähinnä kustannustekijäin ja anniskelupoliittisten tavoitteiden perusteella.

Anniskelukorvauksen kehityksestä 50 vuoden ajalta voidaan todeta seuraavaa. Anniskeluhinnasta laskettuna korvaus oli 1930-luvulla noin 33 %; alimmillaan se oli vuonna 1943 eli noin 17 %. 1950-luvun alussa korvaus nousi 27 %:iin ja kohosi edelleen väkijuomalain aikana vajaassa kahdessa vuosikymmenessä 35 %:iin (vuonna 1968). Noin 5 prosenttiyksikköä noususta johtui liikevaihtoverosta. Alkoholilain voimaantulon jälkeen suoritetuissa korvausjärjestelyissä prosenttinen taso nousi 40 %:iin ja hinnoittelukokeilujen aikana lähes 50 %:iin (vuonna 1981 noin 49 %). On kuitenkin muistettava, että korvauksesta on vähennettävä liikevaihtovero, joka menee 14 %:n suuruisena sekä itse korvauksesta että anniskelun palvelurahoista. 1930-luvun 33 %:n korvausta vastaava taso on 50 vuotta myöhemmin ilman liikevaihtoveroa noin 41 %.

Anniskeluhinnoittelu on Alkon näkökulmasta katsottuna seestyneessä tilassa. Järjestelmä toimii sekä juomakohtaisesti että tasoryhmittelyn puolesta. Hinnoittelujärjestelmä ei kuitenkaan voi koskaan jäädä paikoilleen, vaan sen täytyy elää ja joustaa tarpeiden mukaisesti. Hintaryhmäjakoa ja juomien korvauskertoimia on tarvittaessa tarkistettava. Valinnanvaraisen osan muutoksilla voidaan korvauksen taso mukauttaa kustannusten muutoksiin. Korvauksen kokonaismäärä riippuu luonnollisesti anniskelumäärästä. Sen suuruuteen ei yksittäisillä ravintoloilla tai elinkeinolla kokonaisuutena ole olennaisia mahdollisuuksia vaikuttaa. Ravintoloiden käytön ja alkoholijuomien kulutuksen ratkaisevat loppujen lopuksi asiakkaat.

Tauno A. Tuominen: Anniskeluhinnoittelua puoli vuosisataa (A half Century of Pricing Policy for the Licensed Sales of Beverages)

When the on-premises sales of alcoholic beverages was begun in Finland after repeal of the Prohibition Act in 1932, the State Alcohol Company (today called the State Alcohol Monopoly, Alko) was granted monopoly rights for the licensed retail of alcoholic beverages. The Company enjoyed, however, the right to award licences for the on-premises sales of alcoholic beverages to restaurants, as was the practice. According to the Liquor Act, licensed beverage sales were to be based on prices including a reasonable margin for on-premises sales approved by Alko. Before this Act entered into force, associations in the hotel and restaurant branch submitted several proposals to Alko concerning the magnitude of the margin. The first pricing decision categorized restaurants in three price classes, establishing the margin to be a specific percentage of the purchase price, being 60 % in class I, 45 % in class II and 30 % in class III restaurants.

Assessing a "reasonable" margin continuously aroused discussion in Alko and, through the Company's journal, in public as well. When purchase prices were steeply rising during the Second World War, the marginal percentage was lowered several times. In the period 1943—54, the condition to obtain the highest margin in accordance with the established percentages was that the share of a restaurant's sales of meals and soft drinks in total sales exceeded the approved minimum percentage limits.

Reorganization of the percentage system was begun in 1955 to align margins more closely with the costs incurred by the licensed sales of alcoholic beverages, to shift consumption from strong spirits in the direction of mild beverages and to improve the position regarding margins of beverages of Finnish origin with respect to imported beverages. The gradual reform of the system was completed in 1968 when the marginal percentages were staggered according to the beverage group concerned.

As a consequence, margins in monetary terms per drink were equalized between different beverage groups and beverages of different prices.

The present Alcohol Act came into force in 1969. According to this Act, the State Alcohol Monopoly sets the margin paid in the licensed sales of alcoholic beverages or establishes the basis for it in light of the alcohol policy objectives prescribed by the Act. The current pricing system employing two-tiered margins for licensed sales was adopted in the first half of the 1970s following trial tests.

The first tier in the margin is ten per cent of the purchase price. It covers the difference in costs based on the value of beverages of different prices (interest on capital and insurances, sales tax on the margin and service charge as well as social security contributions related to the service charge).

The second tier in the margin is based on an optional sum for a basic drink with prescribed maximum limits (liquor 4 cl, fortified wines 8 cl, light wines 12 cl and beer 1/3 litre), defined within the framework of four price groups. The second tier of the margin is the highest in the special price category (7.50 mk) and the lowest for self-service establishments (2.50 mk) (1 U.S. \$ = 4.6 FIM). It is additionally staggered by drink category so that it equals in money terms for all spirits and strong wines (coefficient 1.00) per basic serving and somewhat less for light wines (0.90) and beer (0.82). The second tier covers handling costs incurred on the basis of the quantity of beverage so and, in licensed service, other restaurant operation costs.

The present system has been in use since 1. 1. 1975. It has served alcohol policy objectives and contributed to the development of the hotel and restaurant branch in Finland.

Margins must continually be updated, requiring increases in value terms in the margin paid for serving alcoholic beverages in order to cope with inflation. To date the price level of alcoholic beverages served in restaurants in Finland has been restrained to a reasonable level.